

Den offentliga ohälsan

SOLVEIG JÜLICH*

Uppsala universitet

Peter Skagius, *Den offentliga ohälsan: En historisk studie av barnpsykologi och -psykiatri i svensk media 1968–2008*, Linköping studies in arts and sciences 781 (Linköping: Linköpings universitet 2020). 94 s. + 3 delstudier.

Presentation och sammanfattning av avhandlingen

Vi har alla läst om det i tidningarna: svenska barns och ungas psykiska ohälsa ökar på ett alarmerande sätt. I artikel efter artikel påstås att barn och unga mår allt sämre, och att det finns behov av akuta insatser. Samtidigt har kritiska röster hörts som hävdar att den uppfattade ökningen av psykisk ohälsa i själva verket är ett uttryck för en tilltagande medikalisering av tillvaron – en historisk process där vardagsproblem tolkats i medicinska och psykiatriska termer och lösningar.

Denna "alarmistiska mediedebatt" och dess kritiker utgör utgångspunkten för Peter Skagius sammanläggningsavhandling. Syftet är att med nya infallsvinklar visa på både kontinuitet och förändring över tid i hur barns och ungas psykiska ohälsa diskuterats. Det görs genom att analysera hur barnpsykologiska och -psykiatriska experter, professionella och auktoriteter har definierat, förklarat och debatterat detta fenomen i svenska medier, närmare bestämt svenska dagstidningar och en föräldratidning, under perioden 1968–2008. Syftet uppnås med hjälp av fyra forskningsfrågor som står i fokus för avhandlingens tre delstudier, redovisade i lika många artiklar på engelska och svenska. Teoretiskt tar avhandlingen avstamp i aktör-nätverksteori – populärt kallad ANT – som har utvecklats inom Science and Technology Studies.

I kappan, som är skriven på svenska, ägnar Skagius en längre redogörelse åt hur avhandlingen relaterar till tidigare tvärvetenskaplig forskning om barnpsyketenskapernas historia. Termen "barnpsy-" med olika tillägg används

* Professor i idé- och lärdoms historia vid Uppsala universitet; fakultetsopponent.

genomgående som en förkortning av disciplinerna barnpsykologi och barnpsykiatri. Han vill komplettera och delvis problematisera denna forskning på framför allt tre punkter. För det första ligger fokus på det sena 1900-talet och tidiga 2000-talet, medan föregående studier främst har undersökt den förra delen av 1900-talet. För det andra används ett medieperspektiv för att belysa barnpsy-expertisens roll i offentligheten. Detta är något nytt i relation till tidigare forskning som huvudsakligen analyserat vetenskapligt och kliniskt material samt policy-orienterat material. För det tredje förespråkas ett mer historiskt förhållningssätt till frågor om barnpsy-vetenskapernas expansion och påverkan. Enligt Skagius har forskningsfältet, som starkt präglats av Foucaults analyser, i alltför hög grad vilat på en "monolitisk bild" av expertisens makt och inflytande i samhället.

Att föra samman ANT och historia har gjorts tidigare men inte utan friktion – Skagius argumenterar för att detta "skav" kan vara produktivt i avhandlingen. För det första används begreppet relationell ontologi för att relatera barns och ungas psykiska ohälsa till historiskt skiftande uppsättningar av exempelvis diagnostiska termer, utvecklingsteorier och barnomsuppfattningar. För det andra är begreppet performativitet centralt för att förstå att denna ohälsa inte är ett givet fenomen som redan existerar "där ute", utan att det iscensätts på olika platser och i olika tidsperioder. För det tredje vill Skagius problematisera hur kontextualisering har tillämpats inom historiska studier. Snarare än att placera in en text eller ett fenomen i en stabil, förklarande kontext avser avhandlingen att – på ANT-vis – följa och belysa barnpsy-experternas egna kontextualiseringar, som exempelvis vilken samhällskontext de själva skriver fram; eftersom dessa har betydelse för hur psykisk ohälsa bland barn och unga iscensätts.

Den första delstudien, som vid disputationen var under revidering för publicering i *Scandia*, har titeln "Den konstanta oron: Barns och ungas psykiska ohälsa i svensk dagspress, 1968–2008". Med hjälp av begreppet cirkulation, som hämtas från vetenskaps- och kunskapshistoria, beskrivs barns och ungas psykiska ohälsa som ett "vetenskapligt och offentligt objekt" vilket förflyttas mellan olika mediala arenor och därmed transformeras över tid. I fokus står vilka olika former av expertis, vilka rapporter och undersökningar som argumentationen har vilat på och vilka aktörer som varit delaktiga i diskussionerna. Skagius visar att alarmistiska artiklar har förekommit sedan sent 1960-tal och att den alarmistiska tonen har varit relativt konstant under åren. Dock skedde en förskjutning från att termen "psykiska störningar" var frekvent under 1980-talet till att talet om "barns och ungas psykiska ohälsa" kom att dominera under 2000-talet. Analysen visar också att uppsättningen av aktörer som deltog i debatterna breddades och diversifierades med tiden och inkluderade såväl forskare och myndigheter som civilsam-

hällელი organisationer. Dessutom berörs att diskussionerna erbjöd möjliga självförståelser för allmänheten, inklusive en normaliserande uppfattning om psykisk ohälsa.

Den andra delstudien, "Brains and psyches: Child psychological and psychiatric expertise in a Swedish newspaper, 1980–2008", publicerades 2019 i *History of the Human Sciences*. Den undersöker hur psykologer, psykiatrer och terapeuter diskuterade barns psykiska ohälsa och utveckling i *Dagens Nyheter* under denna tidsperiod. Begreppet *modes of ordering*, som förkortas MoO, används för att visa hur dessa experter företrädde ett psykodynamiskt respektive neuro-centrerat *modes of ordering* som inbegrep olika sätt att ordna och iscensätta barns och ungas psykiska ohälsa på. Den psykodynamiska MoO var framträdande från 1980-talet och genom hela 1990-talet; den betonade att relationen mellan föräldrar och barn bestämde barnets psykiska hälsa. Den neuro-centrerade MoO förekom från 1980-talet och fram till 2008; den kretsade i stället kring hur barns och ungas hjärnor utvecklades och den roll som olika typer av brister och dysfunktioner hade för psykisk ohälsa. Normala hjärnor behövde stimulans från omgivningen för att inte utveckla ohälsa. Den atypiska hjärnan krävde i stället att till exempel skolgången anpassades för att förhindra ohälsa. Implikationerna för den presumtiva läsaren var därmed olika: i det förra fallet kunde alla frågor besvaras med hänvisning till föräldrarnas roll, i det andra fallet inbegreps en mer heterogen samling entiteter och aktörer. Båda MoO betonade dock barndomens betydelse för utvecklande av ohälsa under livet.

Den tredje delstudien "Don't worry: Figurations of the child in a Swedish parenting advice column", som publicerades 2019 i *History of Psychology*, undersöker en rådgivningskolumn i föräldratidningen *Vi Föräldrar* under åren 2003–2008. I denna artikel används begreppet "figurationer" för att analysera hur barnpsykologen Malin Alvéen definierade och utformade – figurerade – barnet och dess hälsa och utveckling i svaren till de inskickade breven. Analysen visar att Alvéen understödde en avdramatiserande hållning – barn är robusta av naturen och tendenser som kan verka oroväckande är en del av den normala utvecklingen, men att hon samtidigt inbegrep tre figurationer av barnet. Den första: i termer av att vara en särskild typ av barn. Den andra: i termer av utvecklingssteg och faser. Den tredje: i termer av att vara en unik individ. Dessa tre figurationer hade olika implikationer för hur man skulle förstå och förhålla sig till barns hälsa och utveckling – alla barn är unika individer och det finns inga generella regler som passar för alla. Denna hållning kontrasteras avslutningsvis mot den inom forskningslitteraturen vedertagna karakteriseringen av barnpsy-expertisen som medikaliserande och med en tendens att ålägga föräldrarna ett stort ansvar för att forma barns utveckling.

I sammanfattningen av resultaten, förlagd till slutet av kappan, återkopplar Skagius till dagens mediedebatter om barns och ungas psykiska ohälsa. De empiriska delstudierna visar att dessa debatter har en längre historia och utgör samtidigt ett mer mångfacetterat fenomen än vad som framgått i den tidigare barnpsy-historiska forskningen. De experter och professionella som studerats i artiklarna har iscensatt olika "versioner" av barns och ungas psykiska ohälsa som även inbegripit uppfattningar om barn och barndom. På detta sätt, menar Skagius, kan avhandlingen bidra till att förstå varför debatten har blivit så långvarig och svårlöst.

Kritisk diskussion

Centralt vid bedömningen av ett arbete med flera författare är att det ska vara möjligt att kunna särskilja den enskildes insats. Den första artikeln är samförfattad med Karin Zetterqvist Nelson och på två ställen i kappan framgår att hon är Skagius huvudhandledare, men det saknas en beskrivning av vad var och en har bidragit med. Vid disputationen kunde dock Skagius redogöra för sin och Zetterqvist Nelsons olika insatser i den aktuella publikationen på ett tillfredsställande sätt.

Språket i avhandlingen är för det mesta tydligt och klart. Bitvis blir det en del upprepningar – främst i kappan – som troligen kunde ha undvikits vid en ytterligare bearbetning. Stickprov av citat och referat visar att akribin är tillförlitlig. Käll- och litteraturförteckningarna för kappan och den första artikeln är dock inte helt konsekvent genomförda. Exempelvis presenteras titlar omväxlande med inledande versal och gemen. Lite mer problematiskt är att namnen på författarna till det analyserade mediematerialet visserligen nämns i den löpande texten men inte har tagits med i fotnoterna. Det är förståeligt att antalet ord måste hållas nere i artiklarna. Effekten blir dock att aktörerna och skillnader mellan olika journalistiska genrer blir mindre synliga. Beträffande dispositionen är avhandlingen föredömlig i sin över-skådliga struktur, pedagogiska inramningar och koncisa sammanfattningar.

Att bidra med nya teoretiska infallsvinklar och kritiska perspektiv på historiska diskussioner inom området för avhandlingen är en mycket lov-värd ambition. Argumentationen för behovet av att historisera fenomenet psykisk ohälsa genom ett mediematerial är väl underbyggd och övertygande. Utgångspunkten i ANT sägs ge möjlighet till ett mer öppet, utforskande för-hållningssätt som inkluderar det mångfacetterade, rörliga och rörliga. Detta skapar en förväntan om en komplexitet i de empiriska delstudierna som dock bara delvis infrias.

Den metodiska ansatsen rymmer flera problem. Det material som valts för undersökningen är "alarmistiska artiklar" hämtade i den digitaliserade databasen svenska dagstidningar samt föräldratidningen *Vi Föräldrar*. En

motivering till detta materialurval är att det har en bredd och därmed en viss representativitet. Tidsperioden över fyrtio år har valts för att kunna studera förändringar över tid – startpunkten markerar när svensk barnpsykiatri var etablerad och slutpunkten när uppfattningen om ohälsa och kris var utbredd. Det empiriska materialet är dock alltför litet för att på djupet kunna säga någonting om den tidiga perioden. Endast två artiklar från 1960- och 1970-talen har inkluderats och dessa beskrivs på fem rader i den första delstudien. För den senare perioden är problemet snarare det motsatta: ett överflöd av material som inte låter sig sorteras och kategoriseras på något enkelt sätt. Möjligen kunde metoder inom digital humaniora ha använts för att erhålla en säkrare träffbild, men vid disputationen framgick att detta inte varit ett genomförbart alternativ.

I delstudierna finns också en tendens till att homogenisera det empiriska materialet. Exempelvis framhålls att det visserligen finns skillnader mellan hur en morgon- eller kvällstidning, en ledare eller nyhets- eller kulturartikel, har iscensatt barns och ungas ohälsa, men att detta har tonats ned för att uppnå större analytisk klarhet. Det innebär att artiklarna i dagspressen behandlas som "en samling texter" oberoende av genrer och former. Till denna nedtoning av det mediemateriella och mediespecifika bidrar också att pluralformen "media" används som singularform, "i svensk media", i stället för "svenska medier".

Det är synd, inte minst eftersom det finns en relativt omfattande medievetenskaplig forskning som har undersökt hur larm och prognoser med vetenskaplig anknytning framställs i medier, men färre historiska studier kring detta fenomen. Även om "alarmistisk" i dag har en tämligen negativ innebörd fanns det en tid då tidningars möjlighet och intresse för att slå larm om nya rön var starkt begränsad, ett exempel är neurosedyn-skandalen. Frågor om vad som kännetecknar denna form av journalistik och hur den har vuxit fram inom ramarna för ett skiftande medielandskap hade därför varit intressant att få belysta. I avhandlingen tas till övervägande del en sådan mediehistorisk kontext för given.

Ett besläktat löfte som heller inte riktigt infrias är att med hjälp av ANT behandla barnpsy-vetenskapernas inflytande i samhället som en empirisk och historisk fråga. Delvis hänger detta ihop med att fokus i delstudierna ligger på mediediskussionernas utformning och innehåll – inklusive skiftande kontextualiseringar – samt hur detta har förändrats över tid. Däremot får vi inte veta så mycket om de aktörer som mobiliserade olika former av barnpsy-expertis, deras drivkrafter och motivationer för att vilja framträda i och använda sig av medierna. Ingångar för de mediala aktörerna, det gäller såväl ägare som professionella utövare, berörs nästan inte alls i analyserna.

Ett alternativt angreppssätt, som också skisseras i den första delstudien

(på s. 4), är att i stället undersöka ett mer ömsesidigt utbyte och påverkan mellan barnpsy-vetenskaperna och medierna: "Media och de psykologiska och psykiatriska vetenskaperna utgör, med andra ord, ett medievetenskapligt nätverk." Emellertid hade, vilket Skagius själv betonar, en sådan "icke-linjär" analys krävt tillgången till ett material som inte var från den mediala sfären. Ändå apostroferas "detta medievetenskapliga nätverk" i delstudiens avslutande diskussion och alarmistiska versioner av ohälsa ska ha "samproducerats" (s. 17). Detta visar på ett liknande problem som Skagius lyfte fram i sin kritik av att tidigare forskning ensidigt tillskrivit barnpsy-vetenskaperna en kontrollerande, disciplinerande roll: genom att ta utgångspunkt i alltför statiska modeller och färdiga kontextualiseringar bestäms utfallet av den historiska undersökningen på förhand. I hans egen studie har medikalisering ersatts av medialisering, kunde man hävda. Men en sådan slutsats vore orättvis eftersom Skagius djuplodande och nyanserade analyser av mediematerialet verkligen tillför värdefull kunskap till det barnpsy-historiska forskningsfältet.

Huvuddelen av mina synpunkter har berört relationen mellan kappan och artiklarna och jag skulle vilja lyfta fram några mer generella förtjänster och begränsningar som jag ser med sammanläggningsavhandlingens form. Till fördelarna hör möjligheten att koncentrera forskningsuppgiften och att kommunicera forskningsresultaten via etablerade tidskrifter med stor räckvidd. Ett problem med formatet är att det inte sällan leder till omtagningar och upprepningar. I föreliggande fall är det den tidigare forskningen om barnpsy-vetenskaperna som behandlas utförligt i kappan och sedan repeteras i flera av artiklarna, men också hur de teoretiska perspektiven måste introduceras i de olika artiklarna, särskilt presentationen av ANT.

Ett annat problem är att det givet ett så pass begränsat omfång som artiklarna utgör kan vara svårt att belägga vissa mer övergripande slutsatser. Som redan diskuterats löser Skagius detta till viss del genom att återanknyta till artiklarnas resultat i kappan. Men en del viktiga poänger och slutsatser i artiklarna återfinns inte i kappan, som exempelvis resonemangen om det medievetenskapliga nätverket. Ytterligare en begränsning är att artiklarna, när de väl är publicerade, inte kan ändras och att kappan därför tvingas vara tillräckligt vid för att rymma ansatser som delvis kan ha övergetts eller modifierats när avhandlingen ska slutföras. Så framhålls i kappan att den mer dynamiska förståelse av vetenskapernas mediehistoria som artikuleras i den första artikeln – den som skrevs sist – inte på samma sätt varit vägledande för den andra och tredje artikeln.

Som framkommit har jag haft en del kritiska synpunkter på avhandlingen. Framför allt har jag lyft fram att de teoretiska och metodologiska insikterna som formuleras i kappan inte riktigt följs upp i delstudiernas

analyser av det empiriska materialet. Samtidigt är det fråga om en tvärvetenskaplig avhandling som lyckas kombinera avancerade perspektiv och angreppssätt från olika områden på ett initierat, infallsrikt och stimulerande sätt. Den positiva helhetsbilden understryks ytterligare genom att Skagius vid disputationen visade på en mycket god muntlig förmåga att reflektera över och fördjupa komplexa problemställningar. Han har genomfört ett avhandlingsarbete som visar att bredare historiska perspektiv är oundgängliga för att förstå hur och på vilka sätt barns och ungas psykiska ohälsa iscensätts av olika aktörer i medierna.